

MÂTÜRÎDÎ'YE GÖRE DİNÎ TEBLİĞİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

THE CHARACTERISTICS OF THE RELIGIOUS TABLIGH ACCORDING TO AL-MÂTURÎDÎ

Geliş Tarihi: 08.07.2019 Kabul Tarihi: 05.09.2019

✉ **RAMAZAN BİÇER**
PROF. DR.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAK.
Orcid.org/0000-0003-1501-2103
rbicer@sakarya.edu.tr

ÖZ

Mâtürîdî, Ehl-i sünnet önderlerinden birisidir. Kelâm alanındaki otoritesi yanında, tefsiri ile de, Kur'an'ın anlaşılma biçiminde özgün bir metot ortaya koymuştur. Mâtürîdî'nin bu metodu, metodolojik bir anlayış ve bunu söyleme biçiminde gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda o, İslâmîyeti, Kur'an ve sahih hadislerin verileri doğrultusunda anlamak ve anlatmak gerektiğine vurgu yaparak, bir tebliğ metodu ortaya koymuştur. Ona göre, Kur'an ve Hz. Peygamber merkezli bir dinî sunum yapılması gerekmekte ve burada da akli yaklaşımlara öncelik tanınmalıdır. Zira akıl, nasları gereği gibi anlayan bir hakem konumundadır. Dinî tebliğde, öncelikle insanların akıllarına yönelik yaklaşım sergilenmelidir. Bu hem mü'min, hem de Müslüman olmayanlar için uyarlanabilecek yegâne bir metottur. Mâtürîdî'nin bu yaklaşımı, günümüzde dinî sunum ile meşgul olan din görevlileri için ayrı bir önem arz etmektedir. Özellikle çağımızın genç neslinin tüm dinî değerleri akıl ve mantık çerçevesinde değerlendirmesi ve aynı zamanda dinî buyrukların, "hatabî" değil de "akli" olarak ele alınması açısından, Mâtürîdî'nin dinî tebliğ metodu, ayrı bir değer kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Ehl-i sünnet, Mâtürîdî, Dinî Tebliğ.

ABSTRACT

Al-Maturidi is one of the prominent scholars of the Ahl al-Sunnah. In addition to his prominence in the field of Kalam, he created a unique method in the way the Qur'an is understood. He formulated his method through a methodological understanding and expression. He offered a method of tabligh by emphasizing that Islam should be understood and taught to people by means of the Qur'an and authentic hadiths. According to him, a mind/reason-focused religious presentation based on the Qur'an and the Prophet is required. It is so because reason (aql) is functions as an "arbitrator" in properly understanding the religious sources. Therefore, the religious tabligh should primarily aim for people's reason. This is the only method that can be adapted for both Muslims and non-Muslims. Al-Maturidi's approach is especially important for today's religious officials tasked with the religious presentation. His religious tabligh method becomes even more valuable today in that it enables young people to evaluate all religious values through the filter of reasoning and logic, and it allows for dealing with the religious orders through reasoning other than simply communicating.

Keywords: Islam, Ahl al-Sunnah, Al-Mâturîdî Religious Tabligh.

Giriş

Yaşamak ve kasıtlı olmaksızın yansıtmak şeklinde bir dinî sunum, var olan tebliğler içerisinde en kalıcı ve etkili olanıdır.

Eylem, bilgisiz olmaz ama her bilgi de eylemi sonuç vermemektedir. Buna göre tebliğin en önemli unsuru bilgi olmakla birlikte, en etkili boyutu ise, “İsyan-ı hal” olarak adlandırılan sunma biçimidir. Genellikle halk içerisinde yaşayan ve saray hayatından uzak kalan Mâtürîdî, yaşadığı toplumun sosyolojik ve psikolojik boyutu çerçevesinde, kalıcı, etkileyici ve de iradî benimseyici bir dinî tebliğ sunumu önerisinde bulunmuştur. Bu doğrultuda makalenin amacı, Mâtürîdî’nin dinî tebliğ sunumu üzerinde durmaktır. Bu alanda onun *Kitâbü’l-Tevhîd* ve *Te’vîlâtü’l-Kur’ân* adlı eserlerinden öncelikle yararlanılmıştır.

“Beleğa” filinden türeyen “Tebliğ”, ulaştırmak anlamına gelmektedir. Terim olarak, ilâhî vahyi yani “Allah’ın emirlerini kullarına duyurmak olup,¹ dini bilmeyen veya dinî kültürü yetersiz olan kimselere, doğru bilgi sahibi olmasını sağlamak amacıyla dinî sunum yapmaktır. Benzer anlam taşıyan “irşad” ise, “doğru yolu bulup kararlılıkla benimsemek” anlamındaki “rüşd” kökünden mastar olan irşâd, “doğru yolu göstermek” demektir. Bu ise daha çok aklî-mânevî alanla bağlantılıdır.² Genel anlamıyla irşad, hakikat konusunda bilgi sahibi olmakla birlikte, yeterliği görülmeyen konu ve alanlarda, insanları aydınlatmaktır.³ Bu doğrultuda tebliğin hedef kitlesi, hak dine inanmayanlar; irşadın muhatapları ise söz konusu hak dine inananlardır.

¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi’l-Kur’ân* (Beyrut, ts.), 61; Ebu’l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut, 1990), 8:419.

² Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 454-455.

³ Süleyman Uludağ, *İslâm’da İrşad* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1984), 19.

Konuyla bağlantılı bir başka terim olan, “Emir bi'l-ma'ruf nehiy-i ani'l-münker” terkindeki “ma'ruf”, akıl ve şariat bakımından iyi olarak nitelendirilen; “münker” de, akıl ve şariat açısından benimsenmeyen ve yadırganan düşünceler, söz ve davranışlardır. Bunun yanında “ma'ruf”, alışılıp benimsenmiş ve genel olarak toplumların kabul ettiği gelenek şeklinde de tanımlanmıştır.⁴

Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Fîruzabâdî'ye (ö. 817/1415) göre, “Sizden, iyiliği emreden, kötülükten de alkoyan bir ümmet olsun” (Âl-i İmran, 3/104) âyeti, mü'minler arasında bu görevi üstlenecek bir kesim bulunsun anlamındadır. Âyette yer alan ‘ma'ruf’un, tevhid ve Hz. Peygambere ittiba olduğunu düşünen müellif, ‘münker’in de küfür, şirk ve Hz. Peygambere ittiba etmekten yüz çevirmek manasında olduğunu kabul eder.⁵

Seyyid Alaeddin Ali Bin Yahya es-Semerkindî'ye (ö. 860/1456) göre bu âyetteki “sizden” ifadesinden, ümmetin bir kısmı anlaşılabilir gibi, “ümmetin tümü” de anlaşılabilir. Ona göre âyetdeki hayra davet, İslâm'a çağrıdır. Ma'ruf, ise Hz. Muhammed'e ittiba, münker ise, tağut, kitap ve sünnete aykırı olmak manalarını içermekle birlikte, akla aykırı olan şeydir. Bunu, ‘ümmetin bir kısmı gerçekleştirmelidir’ diyen Semerkandî, bunun ise, amirler el ile; âlimler dil ile; halk ise kalp ile gerçekleştirmelidir⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî, el-Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) göre âyetteki “minkum” ifadesi sıla olması nedeniyle marufu emir, münkerden nehiy, ümmetin tüm fertlerine vaciptir.⁷

Tebliğ, peygamberler için risalet görevinin bir parçasıdır. Burada herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Ancak söz konusu vazifenin tüm mü'minleri kapsayıp, kapsamadığı tartışma alanıdır.⁸ Zira Kur'ân'da peygamberlerle ilgili olarak, “Peygamberin görevi ancak tebliğdir” (el-Mâide, 5/92) buyruğu bulunmaktadır.

Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî (ö. 538/1144) ise âyetteki ibareye dayanarak, marufu emir, münkerden nehy, ümmetin üzerinde bir farz-ı kifayedir ve bunun belirli bir kesime ait olması gerekir. Zira eğer bu ümmetin tümüne ait bir görev olsa idi, yetkin olmayan

⁴ Mustafa Çağrırcı, “Emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 139.

⁵ Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzâbâdî, *Tenviru'l-mikbas min tefsiri İbn Abbas* (Beyrut: Daru'l-kütüb ilmiyye, 1992), 70.

⁶ Seyyid Alaeddin Ali Bin Yahya es-Semerkindî, *Bahru'l-ulum*, nşr. A. M. Muavvaz (Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, 1993), 1: 289.

⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 1: 381.

⁸ Mehmet Şanver, “Dinî tebliğ ve öğretimde metodun önemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000): 1-4.

kimseler bu işe girişecekti ve bu ise cahil kimselerin münkeri emir, marufu nehy anlayışına dönüşebileceklerdir.⁹

Ma'ruf, eğer vacip statüsünde ise, onu emretmek vacip; eğer mendup konumunda ise onun emretmenin de mendup olduğunu söyleyen Zemahşerî, bir hususun vacip oluşunun akıl ve nas ile gerçekleşeceğini kaydeder.¹⁰

Her ikisini de kapsayan bir başka terim ise, da'vettir. Çağırma ve sezlendirmek ve propaganda yapmak anlamına gelen davet, genel anlamıyla Müslüman olmayanları İslâm dinini benimsemeye ve Müslümanları da inançlarının buyruklarını yerine getirmeye çağrı anlamındaki da'vet, aynı zamanda muhatabın temayülünü yönlendirmeye yönelik bir eylemdir.¹¹ Buna göre tüm ilgili kavramlar, karşı taraftaki şahsın iradesini zorlayıcı bir anlam taşımamaktadır. Bu bağlamda, Hayber Kalesi'nin kuşatılması esnasında Hz. Ali'nin, kaledeki Yahudilerin Müslümanlığı seçmeleri için zorlanması gerektiği tezine, Hz. Peygamberin, acele etmemesi, sakın bir şekilde kaleye girmesi ve ardından Yahudilerin, İslâm'a davet edilmesi gerektiği şeklindeki öğütü konumuz açısından dikkat çekicidir. Hz. Peygamber hadisin devamında şöyle buyurulmuştur: "Tek bir kişinin senin irşadınla Müslüman olması, çok değerli kızıl develerin sana ganimet olarak verilmesinden çok daha hayırlıdır."¹²

Öz itibarıyla bir şeyi ve haberi ulaştırmak anlamına gelen tebliğ, daha çok manevi alanda ve dinî sahada gerçekleşmektedir. Dinî buyrukların bir şekilde insanlara iletilmesi ve bu konuda tebliğ yapan kimsenin herhangi bir etkin faktör konumunda olmadan, sadece verileri aktarması hedeflenmektedir.¹³ Bu nedenle Kur'ân'da, "Peygamber sadece tebliğ eder" (el-Mâide, 5/99) buyurulmuştur. Aynı zamanda tebliğ, karşı taraftaki kimsenin hakkı bilmesi ve ona, iradesi doğrultusunda ulaşması amacıyla, iyiliğini istemektir. Bu da bir öğüt şeklinde yorumlanır. Bu nedenle Kur'ân'da, Hz. Peygamberin tebliği, öğüt olarak ifade edilmiştir. "Habibim, öğüt vermeye devam et; çünkü öğüt müminlere fayda verir" (ez-Zariyât, 51/55), "Onlar, kalplerindekini Allah'ın bildiği kimselerdir. Sen o münafıklara aldırış etme; kendilerine öğüt ver, içlerine işleyecek, dokunaklı sözler söyle" (en-Nisâ, 4/63) şeklindeki âyetlere bu bağlamda yaklaşmaktadır.

Mâtürîdî öğütü, aklın uygun gördüğü ve hikmetin de gerektirdiği durum şeklinde yorumlamıştır. Buradaki hikmet aynı zamanda bilgi ve amel bir-

⁹ Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud Zemahşerî, *el-Keşşâf*, nşr. A. A. Abdülmevcud (Beyrut: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998), 1/603.

¹⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 605.

¹¹ Mustafa Çağrı, "Davet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 16.

¹² Buhârî, "Cihad", 102; Müslim, "Feda'îlü's-sahabe", 34.

¹³ Mustafa Selim Yılmaz, "İnterdisipliner İlmî Anlayışın Bir Örneği: Muhammed b. Yusuf es-Senûsî", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (2018): 143.

likteliğiyle ortaya çıkan bir sonuçtur. Hikmet, aynı zamanda bir şeyi yerli yerince gerçekleştirmek anlamı taşımaktadır.¹⁴

Tebliğ, da'vet ve irşad, Kur'ân'da doğrudan peygamberlere yönelik bir buyruk olmakla birlikte, aynı zamanda mü'minler için de bir görev olarak kabul edilmiştir. Bu sorumluluk, “emir bi'l-ma'ruf nehiy-i ani'l-münker” görevi doğrultusunda değerlendirilmektedir. Bu ise, daha çok Müslümanların kendi aralarındaki durumlarıyla bağlantılıdır. Bu durumda irşad, tebliğ ve da'vetten daha özel anlam taşımaktadır.

Kur'ân'da hidâyet tamamen Allah'ın bir fiili olarak değerlendirilirken, irşad ve tebliğin sonucuna yönelik olarak, dinî sunum yapan kimsenin yaklaşım ve tutumlarına önem atfedilmektedir.¹⁵

Mâtürîdî dinî, iradî bir eylem sonucu seçim olarak algılar. Bu seçme eyleminde, içsel ve dışsal olarak çeşitli faktörler rol oynar. Her iki kategorideki bu etkenler, bireyin tercih yapmasında belirli oranlarda etkileme gücüne sahiptir. Bu faktörler bir insanın inanç tercihiyle oluşan imanının belirginleşmesinde, etkin bir güce sahip olmuş olsa bile, harici ve psikolojik faktörlerin seçiminde ve onaylanmasında asıl olan irade olmaktadır.

İnsan iradesini, temyiz kabiliyeti şeklinde de tanımlayan Mâtürîdî, bir insanın, sahip olduğu bu yetisinden dolayı, iyi-kötü arasında tercih sahibi olması nedeniyle, Allah tarafından müspet filleri benimseme, özümseme ve uygulamaya davet edilmektedir.¹⁶ Bu davet, bireyin tercihinde kendi öz-benliğinden kaynaklanan bir tercihe sahip olduğunu göstermektedir. Mâtürîdî'ye göre, akıllı sahibi olan bir insan, aynı zamanda irade sahibidir. Bu doğrultuda sağlıklı bir birey, eylemlerindeki iyilik ve kötülük, güzellik ve çirkinlik, yarar ve zarar gibi niteliklerin farkında olan ve bu doğrultuda tercihte bulunup hareket eden bir varlıktır. Bu nedenle Mâtürîdî, aklî idraki, bireyin temyiz ehli olmasıyla izah eder.¹⁷

Mâtürîdî'ye göre Kur'ân-ı Kerim'deki, “Eğer Allah dileseydi, elbette onları hidâyet üzerine toplardı” (el-En'âm, 6/35) şeklindeki âyet, ilahi iradenin insanın tercihinde zorlayıcı bir faktör olmadığına vurguda bulanmaktadır.¹⁸ Nitekim söz konusu âyetin devamındaki, “Öyle iken sen, mü'min olsunlar diye mi insanları zorlayacaksın?” şeklindeki ifade, konuya açıklık getirmektedir. Bu doğrultuda insan iradesinin mevcudiyetine işaret eden, “Bu, Allah'ın bir kavme verdiği nimeti, onlar kendilerini değiştirmedikçe, değiştirmemesinden dolayıdır” (el-Enfâl, 8/53) âyeti, inanç tercihinde insan iradesinin önemine vurgu yapmaktadır. Yine, “Her nefis, kazandığı ile

¹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8: 217.

¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 22: 455.

¹⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*. trc. Bekir Topaloğlu (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 282.

¹⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 282.

¹⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 288-289, 380-383.

karşılık görecektir. Bugün zulüm yoktur” (el-Gâfir, 40-17) âyeti, insan eylemlerinin sonucundan kendisinin sorumlu olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda, “İstediginizi yapın, kuşkusuz Allah yaptığımız şeyleri hakkıyla görür” (Fussilet, 41/40) âyeti, söz konusu tercih ve yönelişteki temayüle açıklık kazandırmaktadır.

Söz konusu dinî inançtaki tercihin bireyin sorumluluğu altında olduğunun bariz bir göstergesi olan, “De ki: “Hak, Rabbinizdir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin” (el-Kehf, 18/29) âyeti, bir anlamda tebliğ metodunun temel karakteristik yapısını sunmaktadır. Buna göre tebliğ, muhatabın iradesinin yönelişini şekillendirecek boyut ve nitelikte olmalıdır. Bu ise, zorlamayı kabul etmemektedir. Nitekim Mâtürîdî, insanda bil-kuvve irade bulunduğu ve bunun sayesinde özgür istemi etkin rol oynayacağı ve bu nedenle de sorumlu tutulacağını belirtmiştir.¹⁹ Zira teklif ve tebliğ, iradesi olanlara yapılır.²⁰

Mü’minlerin yükümlü olduğu bu görev, “Emir bi’l-Ma’ruf ve nehyani’l-münker” olarak tanımlanmıştır. Nitekim Zemahşerî, “İçinizden hayıra çağırın, ma’rufu emreden ve münkeri nehyeden bir topluluk bulunsun” (Âl-i İmrân, 3/104) âyetini te’vil ederken, bunun ancak ma’ruf ve münker hakkında bilgisi olan ve de emir ve nehyin usulunu bilen kimseler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre bu donanımına sahip olmayanların yapacağı tebliğ ve irşatta, iyiliğin kötülük veya kötülüğün iyilik zannedilmesi gibi hatalara düşülebilir.²¹

Zemahşerî’nin belirttiği gibi tebliğ yapabilecek kimsenin yetkinlik niteliğine sahip olması gerekir. Bu, dinî sunabilecek kadar bilgisel donanımına sahip olması gerektiği gibi, metodik olarak da malumat sahibi olması icap eder. Bu doğrultuda dinî sunum yapacak bir mükellefin, anlama, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme düzeylerini kavrayabilecek bir muhakeme ve idrak gücüne sahip olması gerekir.²²

MÂTÜRÎDÎ’YE GÖRE DİNÎ TEBLİĞ METODU

Mâtürîdî’ye göre, dinî tebliğde temel ilke, “Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et (en-Nahl, 16/125) âyeti doğrultusunda olmalıdır. Ona göre âyette yer alan “hikmet” terimi, birer akli delil anlamında olan hüccet ve burhandır. Öte yandan hikmet, Kur’ân’ın kendisidir. Zira Kur’ân, hüccet ve delil kitabıdır.²³ Nitekim Burhanın tanımı doğrultusunda önde gelen müfessirler, Hz. Peygamber’in

¹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü’l-Tevhîd*, 328-329; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5: 55.

²⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü’l-Tevhîd*, 288.

²¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 452.

²² Suat Cebeci, “Din öğretimi yöntemleri”, *Etkili Din Öğretimi* (İstanbul: Türkiye’de İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu Yayınları, 2010), 305-334.

²³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 2: 323.

ve Kur'ân'ın bir adının da "Burhan" olduğunu kabul etmişlerdir. Onlar bu görüşlerinde, "Ey insanlar! Size Rabbinizden bir burhan geldi ve size apaçık bir nur indirdik" (en-Nisa 4/174) âyetine dayanmışlardır.²⁴ "Hâl dili" ve "kâl dili" şeklinden bölümlenen tebliğ metodunun, kâl dili kullanımında "hüccet" ve "burhan" ekseninde oluşan "hikmet" boyutuna vurguda bulunan Mâtürîdî'ye göre bu şekildeki bir dinî sunum, insanları ikna edebilecek en başarılı bir yöntemdir.²⁵

Nitekim Kur'ân'da da sıklıkla vurgulanan "burhan" metodu, aynı zamanda İslâm'a yönelik eleştirilerde bulunan dinî ve felsefî düşünceler karşısında da, önerilen en geçerli bir yöntemdir. Ancak Mâtürîdî, asıl olması gereken tebliğin hem hal hem de kal diliyle yapılması gerektiği kanaatinindedir. Söz ve eylem birlikteliğinden oluşan bu dinî sunum şekli, muhatabın hem aklını hem de gönlünü tatmin edecektir. Mâtürîdî'ye göre Kur'ân'daki, "Onlarla en güzel şekilde mücadele et" âyetindeki buyruk da bu şekilde anlaşılmalıdır.²⁶

"Güzel şekilde mücadele" ifadesi, "Elinizden geldikçe kolaylaştırın, güçleştirmeyin; müjdeleyici olun, nefret ettirici sözler söylemeyin ve bu tür davranışlardan kaçının"²⁷ şeklindeki peygamber sözünde açıklık kazanmaktadır.

Mâtürîdî'ye göre dinî alanda tebliğde bulunmak bir peygamber metodu olduğu gibi aynı zamanda dinî konularda tartışma da yine Kur'ân verileri doğrultusunda bir peygamber yöntemidir. Bu doğrultuda "Siz bilginiz olan şeylerde tartışdınız, ama hiç bilmediğiniz şey hakkında neden tartışyorsunuz?" (Âl-i İmrân, 3/66) âyetini örnek olarak verir. Yine Hz. İbrahim'in Fir'avn ile tartışmasını ele alan âyetler (el-Bakara, 2/258; el-En'âm, 6/80, 83; eş-Şuara, 26/23-24, 27; 31-32, Taha, 20/50-51) âyetlerini ele almıştır.²⁸

Tebliğ yapılırken süreç aşamasına önem veren Mâtürîdî, bu doğrultuda sonuca ulaşmada acele edilmemesinin lüzumiyetini kaydederken, hidâyet için de, dua edilmesi gerektiğini belirtir.

Tebliğ ve irşadın gereğinin, müspet hareket olduğunu belirten Mâtürîdî, tebliğ sürecinde, lanetleme ve bedduadan kaçınılmasının lüzumuna vurgu yapar. Zira Kur'ân'daki, "onların söylediklerine sabret ve yanlarından güzellikle ayrıl" (el-Müzemmil, 73/10) âyetini, bu konuda mü'minleri uyarmaktadır. Mâtürîdî Hz. Peygamberin tebliğ yaparken, insani niteliklerinden dolayı karşıt ve olumsuz tepkilere aldırış etmemesinin mümkün olmadığını belirtir. Zira âyette, "Onların söylediklerinin seni mahzun et-

²⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak dinî Kur'ân dili* (İstanbul: Zehraevyn Yayınları, t.y.), 1: 136.

²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8: 217-218.

²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8: 216.

²⁷ Buhârî, "İlim", 11, "Edeb", 80; Müslim. "Cihad", 8.

²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2: 327; 8: 218-219.

tiğini biliyorduk. Aslında onların yalanladığı sen değilsin. Bu zalimlerin inkâr ettiği Allah'ın mesajlarıdır” (el-En'âm, 5/33) şeklinde buyrulmuştur. Mâtürîdî burada, yalanlama ile cehalet arasında bir ilişki olduğunu kabul eder. Bu yüzden sabır gerekmektedir. O, “Sen onların işlediği kötülüğü en iyi yol hangisi ise onunla sav” (el-Mü'minûn, 23/96) âyetinin beyanı doğrultusunda tebliğ esnasında sabrın ne denli gerekli olduğunu belirtir.²⁹

Mâtürîdî, tebliğin etkisi önünde bazı engeller olduğunu açıklarken, bunların daha çok kişinin psikolojik yapısıyla bağlantılı olduğunu vurgular.³⁰

Öte yandan bir başka âyette, “Başkalarının senin aleyhine söyleyebileceği her şeye sabırla katlan ve onlardan uygun bir şekilde ayrıl” (el-Müzemmil, 73/10) şeklindeki ifade doğrultusunda, dinî tebliğ yapan kimsenin, sözlü ve fiili olumsuz tutum ve davranışlar karşısında tavır koymaması ve aynı zamanda onlara aldırış etmemesi gerekmektedir. Zira “Rahmanın kulları, yeryüzünde tevazu ve vakar içinde yürürler ve ne zaman kötü niyetli, dar kafalı kimseler kendilerine laf atacak olsa, sadece ‘selam’ derler” (el-Furkân, 25/63) âyeti, tebliğcinin benimsemesi gereken özelliği ortaya koymaktadır. Mâtürîdî'ye göre, Hz. Peygamber, kendisine hakaret eden ve şiddet kullanan kavmi hakkında, “Allah'ım kavmime hidâyet ver, onlar hakikati bilmiyorlar”³¹ şeklinde dua etmiş ve asla beddua etmemiştir.

Kur'an'daki, “Onların işlediği kötülüğü en iyi yol hangisi ise onunla sav” (el-Mü'minûn, 23/96) âyeti, bu konuya açıklık getirmektedir.³² Mâtürîdî bu âyet doğrultusunda dinî tebliğde, müspet hareketin önemini dikkatlere sunmaktadır.

Mâtürîdî, “Allah dileyeydi elbette onları hidâyet üzerinde toplardı. O halde cahillerden olma” (el-En'âm, 5/35) âyetinde yer alan “cahillerden olma” ibaresini, ‘onları hidâyete ulaştıracak iyilik ve erdemlilikten uzaklaşma’ şeklinde te'vil etmiştir.³³

Mâtürîdî'ye göre, tebliğ esnasında muhatabın sözlü ve fiili tepkisi vuku bulduğunda, ona aynı şekilde karşılık verilmemelidir. Zira bu konuda onların hidâyete ermelerini temenni etmek ana görevdir. Karşı tarafın olumsuz söz ve tavırlarına mukabil, tepki göstermeyip, akıbetlerinin Allah'a bırakılması en uygun yoldur.³⁴

Eğer, muhatabın tavrının aynısı veya benzeri gösterilecek olursa, o zaman bu tavır, bir tür onları imana zorlama olurdu. O zaman da istemli olarak ortaya çıkan tercih ortadan kalkar, zorlama meydana gelmiş olur.

²⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 5: 295, 297.

³⁰ Ramazan Biçer, “Mâtürîdî'ye göre hidâyete engel olan beşerî zaafılar ve tezahürleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004), 59.

³¹ Müslim, “Cihâd”, 32.

³² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16: 207.

³³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 5: 55.

³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 16: 210.

Oysaki bu, İslâmî metoda aykırıdır. Zira iman bir tercihtir. Aynı zamanda bu yaklaşım, Peygamberlerin gönderiliş amacına muhalif olur. Öte yandan Allah'ın Kur'an'da öncelediği ve muhatabı ikna etmeye yönelik delil öne sürme ve gerekçe gösterme de anlamsız olurdu.³⁵

Mâtürîdî'nin bu alandaki temel yaklaşımı, doğru ile yanlışın, hak ile batılın ayrışmasıyla, hakikat ortaya çıktıktan sonra, hiçbir kimseye zorlama yapılamaz şeklindedir.³⁶

Onun bu yaklaşımındaki temel gerekçesi, insanın irade özgürlüğüdür. Zira Mâtürîdî'ye göre dinî ve imani alanlarda, tercih söz konusudur ve bu da ancak iradenin özgür hareket etmesiyle gerçekleşir. Nitekim o, “Ey insanlar! İşte Rabbinizden size hak geldi. Artık hidâyeti kabul eden kendi nefsi için kabul etmiş; sapkınlık eden de kendi aleyhine sapsmış olur. Ben sizin başınızda bir bekçi değilim” (Yûnus, 10/107) şeklindeki âyet ekseninde hareket eder. Bu âyetin neshedildiği ile ilgili öne sürülen görüşlere katılmayan yazara göre, bu âyette Hz. Peygamberin tebliğ vazifesi açıklanmaktadır. Bu durumda onun, kendisine inanmayarak inkâr edenleri, zorla ikna etme çabasına girmek gibi bir görevi mevcut değildir. Zira o, sadece tebliğ ile mükelleftir.³⁷

Tebliğ edilmesine rağmen, kabul etmediği gibi karşı çıkarak tebliği sahibine zarar vermeye çalışan kesimler hakkında, “O halde onlardan yüz çevir, bu durumda senin bir suçun olmaz” (ez-Zâriyat, 51/54) âyeti bulunmaktadır. Tebliğ vazifesini, burhan kanalıyla gerçekleştirdikten sonra, sonuçta onların benimsemesi ya da inkâr etmesi durumunda Hz. Peygamberin sorumlu olmayacağı ortadadır. Onları kendi hallerine bırakmak gerekmektedir. Nitekim Mâtürîdî, bu tür kişi ve kesimlerden uzaklaşıp, iman etme ihtimali olanlara yönelip, onlarla meşgul olmak gerektiği kanaatine sahiptir.³⁸

Bu veriler doğrultusunda, mü'minin devamlı tebliğ ve irşat ile yükümlü olduğu, ancak bağınaz ve kibirli kimselerle uğraşmak yerine, başkalarına tebliğ yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim insanların kalplerine müdahale edilemeyeceği, bir hakikattir. Zira Kur'an'da, “Eğer Rabbin dilemiş olsaydı, bütün insanları tek bir ümmet yapardı” (el-Mâide, 6/48) âyeti, belirgin bir şekilde bu hususu açıklık kazandırmaktadır. İman, tercihe bırakılmış bir olgu olduğu gözardı edilmemelidir.³⁹

Mâtürîdî, “Ey Muhammed! Şimdi sen ne ile emrolunuyorsan onları kafalarını çatlatırcasına açıkça bildir. Müşriklere aldırış etme” (el-Hicr, 15/94) şeklindeki âyetin, bazılarını ileri sürdüğü gibi, savaş âyetleriyle nesh olundu-

³⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 5: 55; 16:205-206.

³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2: 160.

³⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7: 123.

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 14: 154.

³⁹ Recep Önal, *Ebu Mansur el-Mâtürîdî'ye göre İslâm dışı dinler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 134.

ğu iddialarına iltifat etmez. Ona göre savaşla ilgili âyetleri, Hz. Peygamberin âlemlere rahmet olarak gönderildiği nassıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Öte yandan Hz. Peygambere, Allah'ın buyruklarını tebliğ etmesinde herhangi bir korkuya kapılmaması gerektiği buyurulmuştur. Kulakları patlatırcasına risaletin tebliğ edilmesi buyrulurken, asla adaletten ayrılmaması ve haktan yüz çevirmemesi de öğütlenmiştir.⁴⁰

Sonuç

İslâm dininin evrensel bir niteliğe sahip olduğunu benimseyen Mâtürîdî'ye göre, tüm zamanların insanlarına yönelik bir mahiyette olan İslâmiyet'in, fiiliyat ve söz ile tebliğ/davet/irşatta bulunulması gerekmektedir. Bu konuda mü'minin tutum ve davranışları; ümmetin de temsil boyutuyla dinî, tebliğ etmesi gerektiği kanaatinde olan Mâtürîdî, burada hem dâhile hem de harice bakan yönüyle hareket edilmesi gerektiği kanaatindedir. Bu doğrultuda, dâhilde mü'mini aydınlatmak ve hariçte ise İslâm'a yönelik fiili ve sözlü saldırılara karşı savunma pozisyonunda olan Kelâm ilmi, itikadî alanda en geçerli bir tebliğ sistemine sahiptir. Zira öncelikle insanın psikolojik yapısı doğrultusunda bir şeyin kabulü için, öncelikle onun zihin ve akılda benimsenmesi gerekir. Ancak bundan sonra uygulamaya geçilebilir. Aksi takdirde, münafıklık ortaya çıkar. Zira münafık, benimsemediği bir düşünce biçimini, uygulamaya koyma zorunluluğu hisseder. Oysaki İslâmî inanç sisteminde münafıklık, bir inanç yolu değildir. Zira itikadî alanda mü'min ve kâfir vardır. Münafıklık, bir eylem durumudur. Buna göre öncelikle insanların kabul ettiğini söylediği inanç ilkelerini, özümsemesi ve benimsemesi gerekmektedir. Bu ise, ancak insanların akıl ve gönüllerine hitap eden bir tebliğ yoluyla gerçekleşir. Söz konusu tebliğin şeklinin Hz. Peygamberin metoduyla uygulanması gerektiğini ifade eden Mâtürîdî, konuyla ilgili Kur'an âyetleri doğrultusunda bir hareket tarzı ortaya koymuştur. Dinî sunumun muhataplarına göre şekillenmesi gerektiği düşüncesinde olan Mâtürîdî, tebliğin sonucunun Allah'a ait olduğunu vurgular. Sonucun şekillenmesinde etkili olan faktörler arasında yer alan hususların, Kur'an'da Hz. Peygamberlere uyarı ve teşvik mahiyetinde, buyruklarda yer aldığı ve söz konusu âyetlerin, tebliği üstlenen mü'minler için birer rehber olduğu düşüncesindedir.

Mâtürîdî, İslâm dinini tebliğinin en önemli faktörünün, muhatabın durumu doğrultusunda şekillenen hoşgörü olduğu kanaatindedir. Zira Kur'an bunu emretmiş ve Hz. Peygamber de bu tarzda hareket etmiştir. Nitekim Mâtürîdî'ye göre ahirette insanlar, yaptıkları doğrultusunda değil, yapma gerekçelerine göre sorguya çekilecektir. Buna göre cennet ve cehennem gidecek insanların, bu yönelişlerinin gerekçesi, yaptıkları değil, niçin yap-

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 8: 65; 16/208.

tıkları olacaktır. (Mâtürîdî, Te'vîlâtü'l-Kur'ân, 14/275-276). Bu yaklaşım Mâtürîdî'ye göre özgündür ve aynı zamanda dünya hayatındaki yaklaşım ve tebliğ metoduna da uyarlanmalıdır. İnsanların eylemlerinin ivmesi olan niyet, eğer yanlışlıklar ve bilgi eksiklikleri üzerine kurulmuşsa, daha sonra bu durum iyi ve olumluya yönlendirilebilir. Dinî sunumun yapılmasında sabrın büyük bir önemi olduğunu vurgulayan Mâtürîdî, tebliğ esnasında maruz kalınan olumsuzluklar karşısında, negatif bir tavırdan uzak durulması ve beddua gibi tutum ve tavırlardan uzak durulmasını önermektedir.

Kaynakça

Biçer, Ramazan. “Mâtürîdî'ye göre dinî tebliğ metodu”. *Bir insan-ı selim*. Ed. R. Arıkan-H. Demiryürek. Ankara: Lotus Yayınları, 2016.

Biçer, Ramazan. “Mâtürîdî'ye göre hidâyete engel olan beşerî zaafılar ve tezahürleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004): 41-59.

Biçer, Ramazan-Osman Sezgin, “Teo-Psikolojik Açıdan Mâtürîdî'de İrade Özgürlüğü. *Bilig* 80 (2017): 239-263.

Boynukalın, Mehmet. “Tebliğ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 218-219. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî. *Sahîhü'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Cebeci, Suat. “Din öğretimi yöntemleri”, *Etkili Din Öğretimi*. İstanbul: Türkiye'de İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Fedarasyonu Yayınları (2010): 305-334.

Çağrı, Mustafa. “Davet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 9: 16-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Çağrı, Mustafa. “Emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 11: 138-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Erdinç, Ziya. “Ahmet Hamdi Akseki'nin itikadî konuları sunum metodu”. *Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi I. Genç Akademisyenler Sempozyumu Bildiriler* (Ankara, 2014), 699-718.

Fîruzabâdî, Ebû't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *Tenvîru'l-mikbas min tefsîri İbn Abbas*. Beyrut: Daru'l-kütüb ilmiyye, 1992.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisâ-nü'l-Arab*. Beyrut, 1990.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî. *Kitâbü't-Tevhîd*. Trc. Bekir Topaloğlu, Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. Nşr. Bekir Topaloğlu, 1-18, İstanbul: Mîzan Yayınları.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac. *Sahîhu Müslim*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Önal, Recep. *Ebu Mansur el-Mâtürîdî'ye Göre İslâm Dışı Dinler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.

Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut, ts.

Semerkindî, Ebü'l-Leys. *Bahru'l-ulûm*. Nşr. A. M. Muavvaz. Beyrut: el-Mektebetü'lilmiyye, 1993.

Şanver, Mehmet. “Dinî tebliğ ve eğitim açısından Kur'ân'da insan psikolojisi ve özellikleri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001): 137-164.

Şanver, Mehmet. “Dinî tebliğ ve öğretimde metodun önemi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000): 1-4.

Topaloğlu, Bekir. “İrşad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 12: 454-455, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dinî Kur'ân Dili*. 1-10. İstanbul: Zehraveyn yayınları, t.y.

Zemahşerî, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud. *el-Keşşâf*. Nşr. A. A. Abdülmevcud, Beyrut: Mektebetü'l-Ubeykan, 1998.

Yılmaz, Mustafa Selim. “İnterdisipliner İlmî Anlayışın Bir Örneği: Muhammed b. Yusuf es-Senûsî”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (2018): 130-145.